

Fertő Imre és Éder Tamás (szerk.): Az agrárpolitika gazdaságtana. Válogatott tanulmányok

Századvég Kiadó, Budapest, 1998, 326 oldal

A fejlett országok agrárpolitikájának egyik paradox jelensége, hogy miközben a mezőgazdaság súlya csökken gazdaságukban, az agrártámogatások nagysága és aránya makacsul fennmarad, esetenként még növekszik is. Nem meglepő tehát, hogy az agrárpolitika s különösen a mezőgazdasági támogatások alakulása évtizedek óta a közgazdaságtani írások gyakori témája.

A magyar szakirodalom is gyakorta foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Ezen írások jelentős része azonban inkább tekinthető az agrárius érdekvéonyesítés többé-kevésbé kifinomult formájának (avagy az ellene szóló érvelésnek), mint tudományos elemzésnek. Részbem a szerzők szándéka miatt, de nemcsak ezért. A kilencvenes évek hazai agrár-közgazdasági irodalmának ugyanis egyik hiányossága, hogy adós maradt az agrárpolitika tárgyilagoss elemzésével, pedig a nemzetközi közgazdasági szakirodalomban rendelkezésre állnak ehhez a megfelelő módszerek és fogalmak. Már csak ezért sem érdektelen az agrárpolitika nemzetközi irodalma legfontosabb írásainak megismerttetése a hazai szakmai közvéleménnyel, s emiatt joggal élhetünk a könyvismertetésekben gyakran használt szófordulattal, hogy hiánypótló munkáról van szó. Már maga a cím is figyelemre méltó: nem agrárpolitikai, hanem az agrárpolitika gazdaságtana tárgykörébe tartozó írásokat válogattak a szerkesztők.

A könyv előszavában Fertő Imre megjelöli a tanulmánykötet közreadásának főbb indokait: a tárgyilagoss, szakszerű agrárpolitikai elemzések és a nemzetközi standardoknak megfelelő egyetemi tananyagok hiányát. A válogatás ezen szeretne enyhíteni. Ennek megfelelően megjelentetése több célt is szolgál. Nevezetesen: az agrárpolitika gazdaságtana legfontosabb eredményeinek és elemzési módszereinek bemutatása; tankönyv az agrár- és a közgazdasági felsőoktatás felsőbb éves és posztgraduális hallgatói számára; kutatási témák felvillantása, jövőbeli kutatásokra serkentés; a közgazdaságtan, az állami szabályozás iránt érdeklődő olvasók fegyelmének felkeltése.

A szerkesztők az angol nyelvű szakirodalom munkáiból válogattak. A tanulmányok írói között többségben vannak az Egyesült Államok meghatározó agrár-közgazdasági műhelyeiben dolgozó szerzők. A témák kiválasztásában szempont volt, hogy a közgazdaságtan főáramához tartozó témák és módszerek kellő súllyal szerepeljenek. A szerkesztők azonban figyelemmel voltak a hazai olvasók közgazdasági és módszertani felkészültségére is. Mindazonáltal a nemzetközi szakirodalom elméleti alapkérdéseit és fontosabb fejlődési irányait szerepeltetik a válogatásban.

A 14 tanulmányt tartalmazó kötet írásai *három fő téma* köré csoportosíthatók. Erről az előszóban szó esik ugyan, de fejezetcímek nem tagolják a kötetet. Talán érdemes lett volna ezt megtenni, hiszen lényegében a cikkek úgyis ebben a sorrendben követik egymást.

Az *első részbe* az alapkérdéseket és legfontosabb elemzési módszereket ismertető írások kerültek. Ezek közül is a kiemelkedik *Bruce Gardner* 1992-ben megjelent, de mára már szinte klasszikusnak tekinthető tanulmánya az úgynevezett farmproblémáról. Vagyis arról, hogy az állami beavatkozás fő indokát adó jövedelemdiszparitásra (a mezőgazda-

sági jövedelmek más ágazatoktól való elmaradására) milyen elméleti közgazdasági magyarázatok születtek, ezek mennyire helytállóak. Írásának érdekes megállapítása, hogy maga az elmélet sokkal kevésbé a kritikai ellenvéleményeknek, mint az empirikus tényeknek köszönhetően ingott meg. Kimutatja, hogy a mezőgazdaság sajátosságaiból következő jövedelemdiszparitásra hivatkozó, az állami beavatkozást indokló elmélet érvei korábban sem voltak elég meggyőzőek. Ennek ellenére az elmélet még akkor is fennmaradt, amikor a jövedelemdiszparitás már nem is létezett. Jelenleg ugyanis szinte minden fejlett országban az agrárnépesség jövedelme a társadalmi átlag felett van.

A tanulmány mind az elemzési módszerek, mind végső mondanója miatt releváns. Szerzője lényeges megállapításokat tesz az Egyesült Államok agrárpolitikájáról és az intellektuális klíma megváltozásáról: arról, hogy a közgazdászok „olyan megoldásokat ajánlanak, amelyek engedik, hogy a piaci erők játsszák a vezető szerepet az árstabilizáció, a jövedelembiztosítás és más előnyök megteremtésében.” (64. o.) (Más kérdés, hogy a politikaformálók mennyire fogadják meg ezeket az ajánlásokat.) A roppant érdekes és körültekintő elemzésben a szellemesség és az intellektuális meggyőző erő mellett az elméletek és modellek kissé ironikus szemlélete is jelen van. Például: „Miközben azonban a folyamatok elméletileg felkészült előadása szuggesztív volt, ritka volt a hipotézisek ökonometriai igazolása vagy elutasítása” (...) „amikor elegendő mennyiségben gyűlnek össze adatok, a közgazdászok meginognak, és bármiféle elméletet félredobnak, ha az nyilvánvalóan nincsen összhangban az adatokkal” (70. o.). A tények tisztelete, az elméleti modellek kritikus szemlélete s a felületes vizsgálódó számára magától értetődőnek tekintett dolgok megkérdőjelezése a tanulmány értékei közé tartozik.

Az első részbe sorolható további három tanulmány is fontos témákkal foglalkozik. *Kym Anderson* írása sok érdekes gondolatot tartalmaz a mezőgazdaság gazdasági súlyának csökkenéséről. Elemzése módszertanilag különösen alapos. Részletesen foglalkozik a különböző helyzetű (kicsi és nagy, alacsony és magas jövedelmű stb.) országok mezőgazdaságával. A tapasztalatok alapján úgy véli, hogy nem lehet megállítani a mezőgazdaság csökkenő részesedését a foglalkoztatottakból és a GDP-ből. A mezőgazdasági kivitel részarányának csökkenő tendenciája viszont megfordítható, s az sem szükségszerű, hogy a farmerek a gazdaság növekedésének vesztesei.

Peter Timmer írása az élelmiszer-ártámogatással foglalkozik. Ismerteti a szabadpiaci és a strukturális iskola ebbéli felfogását és érveit. Bemutatja az árstabilizáció elméletét, alkalmazásának költségeit, bevezetésének gyakorlati feltételeit, szükséges intézményeit. Bár a magyar viszonyok némileg különböznek (a tanulmány a fejlődő országokkal foglalkozik), számos megállapítása Magyarországon sem érdektelen. *Alan Winters* írása az agrárpolitikák úgynevezett nem gazdasági célkitűzéseit (a farmerek életszínvonalának biztosítása, árstabilizáció, vidéki közösségek fenntartása, a környezet megóvása, élelmiszer-biztonság, mezőgazdasági hatékonyság és versenyképesség stb.) tárgyalja. A szerző azt állítja, hogy végső soron e célkitűzések is gazdaságiak. Érvéleése azonban nem teljesen meggyőző. Minthogy a következő állítása sem. „A mezőgazdaság a különböző megkívánható árukkal és szolgáltatásokkal való ellátás érdekében létezik, és ezt a leghatékonyabb módon kell tennie.” (121. o.) Manapság ugyanis egyre többet hallunk az úgynevezett multifunkcionális mezőgazdaságról, ahol a termelői feladatok mellett a mezőgazdálkodás más funkciókat (a táj, a környezet és a vidéki közösségek megőrzése, rekreációs szolgáltatások stb.) is szolgál. Abban viszont kétségtelenül igaza van, hogy az úgynevezett nem gazdasági célok esetében is számolni kell a gazdasági szempontokkal, az erőforrások hatékony felhasználásával. E megfontolások s a szerző következtetéseinek figyelembevétele a magyar agrárpolitika alakításában is hasznos lenne.

A kötet *második részében* a normatív agrárpolitikák elemzésével foglalkozó írások találhatók. *K. J. Munk* tanulmányának már a címe is figyelmet keltő: Ártámogatás az

EK agrárszektorának: egy optimális politika? Az elemzésből kiderül, hogy az EK agrárpolitikájának kialakulásakor (a hatvanas évek elején) az ártámogatás a szóba jöhető egyéb támogatási módszereknél előnyösebb volt, ugyanis a veszteségtérítés és a termelési tényezők támogatása is számos problémával (több családi lehetőséggel, nagyobb adminisztrációs terhekkel) jár. Mindazonáltal ma már (a körülmények változása miatt) az ártámogatás kevésbé előnyös támogatási módszer. A szerző ebbéli véleményét kvantitatív módszerek alkalmazásával is igazolja. Az agrártámogatások eddig kevésbé figyelembe vett szempontjairól – a farmprogramok kormányzati kiadásainak társadalmi költségeiről – szól *Julian Alston* és *Brian Hurd* írása. A társadalmi költségeken ugyanis nem csupán a támogatásokat, illetve a rendszer működésének adminisztrációs terheit értik. A szerzők nem elhanyagolható társadalmi költségnek tekintik azt is, hogy a farmprogramok kiadásainak fedezésére kivetett adók a gazdaság más területein holtteher-költséggel járnak.

John Floyd 1965-ben írt cikke a támogatási politikák hatásáról a tőke és a munka hozadékára ma is roppant érdekes. Elméleti állításai igazolására az Egyesült Államok mezőgazdaságának adatait használja ugyan, de következtetései feltehetően nem csak rá érvényesek. Megvizsgálja, hogy kinek előnyös az árszabályozás hiánya, a területkorlátozással és a mennyiségi korlátozással (kvóták) végzett árszabályozás. Kimutatja, hogy ezek (és különböző kombinációjuk) alkalmazása nem általában előnyös a mezőgazdaság szereplői számára. Hatásuk eltérő a nem gazdálkodó földtulajdonosok, a gazdálkodó tulajdonosok, a bérlők és a bér munkások helyzetére. Vagyis e csoportok számára nem csupán az a kérdés, hogy létezik-e árszabályozás, hanem az is, hogy milyen. *Hugo Dicke* és szerzőtársai elemzéséből az is világosan kiderül, hogy a mezőgazdaság támogatásának változása nem csupán a mezőgazdasági termelésre és a farmerek jövedelmére, hanem vagyona is hatással van, s ez utóbbi talán még jelentősebb is.

A kötetben szereplő tanulmányok meggyőzően érvelnek amellett, hogy a fejlett országokban alkalmazott agrárpolitika sok szempontból diszfunkcionális. Gazdaságilag nem hatékony (az OECD-országok agrárpolitikája következtében a pazarlás felér Dánia egész GDP-jével), ugyanakkor társadalmilag sem igazságos, s az úgynevezett nem gazdasági célkitűzések is számos problémát vetnek fel. Akkor mégis mi a magyarázata e politika kialakulásának s még inkább fennmaradásának? A kötet *harmadik részében* található tanulmányok erre adnak magyarázatokat.

Gordon Rauser elméleti jellegű írása a „termelő” és a „ragadozó” politikákkal, illetve ezek különbségeivel foglalkozik. Az előbbiekre azok a beavatkozások tartoznak, amelyek a javakat növelik, az utóbbiak közé pedig azok, amelyek azokat újraosztják. A kettő megkülönböztetése a magyarországi agrárpolitikai vitákban (és gyakorlatban) is hasznos lenne. *Mancur Olson* tanulmánya roppant szellemes és közérthető. Tagadja, hogy a szegény országok gazdasági felemelkedéséhez a mezőgazdaság kizsákmányolása, az ipar pártolása (protekciónizmus) a jó eszköz. A kollektív cselekvés elméletével magyarázza a mezőgazdasági támogatások alakulását. *Robert Bates* és *William Rogerson* a koalíciós elemzést, *Arsenio Balisican* és *James Roumasset* pedig a közösségi választás elméletét használják az agrárpolitika elemzésére és az agrárprotekciónizmus kialakulásának magyarázatára. Az elemzéseket kvantitatív módszerek alkalmazásával végzik, miként *Colin Carter* és munkatársai is a kanadai mezőgazdasági intervenció okairól szóló írásukban. A válogatást *George Rosemiller*nek az agrárpolitikát befolyásoló problémákról szóló írása zárja.

A kötet tanulmányaiból kiderül, hogy a fejlett országok jelenlegi intervencionista agrárpolitikája diszfunkcionális és pazarló, de az is, hogy kialakulása és fennmaradása nem véletlen. Bármily indokolt lenne, radikális megváltoztatása a közeli jövőben nem várható. A hazai agrárpolitika alakításakor ezzel célszerű számolni. A kötet természetesen a

hazai tudomány számára is szolgál némi tanulsággal. Írásai révén képet kapunk a modern agrár-gazdaságtani elemzések gazdag eszköztáráról, az árnyalt és tárgyilagos elemzésekről. Ezt még akkor is elmondhatjuk, ha némely megállapításukkal nem értünk egyet. A válogatásról persze elmondható, hogy lehetne javasolni más szerzőket és témákat is. A közreadott tanulmányok és szerzőik azonban mindenképpen igényesek, rangosak. A bennük kifejtett gondolatok hozzájárulhatnak mind a tárgyilagosabb agrárpolitikai vitákhoz mind a szakszerűbb tudományos elemzésekhez. Az írások nem rólunk szólnak ugyan, de nekünk is.

Végezetül nem szórszálhasogatásként vagy kukacoskodásként, de meg kell említeni a kötet néhány formai hibáját: néhol nehezítik a megértést az apróbb elírások, a táblázatok hibái (például 52. oldal, 3. táblázat), a nehézkes fogalmazás. Eme pontatlanságokért és kellemetlenségekért azonban az írások tartalma, gondolatgazdagsága bőven kárpótolja az olvasót.

Elek Sándor